

WYSTAN H. AUDENRE
EMLÉKEZVE, AKI 1973.
SZEPTEMBER 28.
ÉJSZAKÁJÁN
HUNYT EL¹

Audent mindkettőnk életének egy kései szakaszában ismertem meg – egy olyan életkorban, amikor a fiatalon kötött barátságok könnyed, tartalmas meghittsége már elérhetetlen, hisz nem áll rendelkezésre elegendő az életből, vagy már nem reméljük, hogy volna elegendő idő, amit a másikkal eltölthetnénk. Így hát nagyon jó barátok voltunk, de nem bizalmas barátok. Mi több, volt benne valamiféle, a bizalmaskodást gátló tartózkodás – nem mintha valaha is feszegettem volna ennek határait. Inkább örömet tiszteltem mint a nagy költő szükségszerű titkolózását, aki valószínűleg korán kiképezte magát arra, hogy ne prózában beszéljen, pontatlanul és véletlenszerűen, olyan dolgokról, amelyeket sokkal kielégítőbben tudott mondani a költészet tömény koncentrátságával. Lehet, hogy a zárkózottság a költő *déformation professionnelle*-je. Auden esetében ez annál is valószínűbbnek tűnt, mivel alkotásainak nagy része teljes egyszerűséggel a beszélt nyelvből fakadt, a mindennapi nyelv fordulataiból – mint a „Hajtsd karomra, édesem, / alvó, védtelen fejed”². Ez a fajta tökéletesség igen ritka; rátalálunk Goethe némely legnagyobb költeményében, és feltehetőleg Puskin legtöbb munkájára is jellemző, mivel ezeket lefordíthatatlanságuk is fémjelzi. Abban a pillanatban, amikor az ilyen verseket kiragadjuk eredeti tartózkodási helyükről, belevesznek a banalitás fellegébe. Itt minden azoktól a „könnyed gesztusoktól” függ, amelyek a „tényeket a prózaiból a poétikusba emelik” – amint Clive James kritikus hangsúlyozta Audenről szóló esszéjében a *Commentary* folyóirat 1973. decemberi számában. Ahol ez a könyvedség megvalósul, hatására varázslatos módon meggyőződünk afelől, hogy a mindennapi beszéd látenszen költői, és hogy a költők tanításától vezérelten fülünk rányílik a nyelv igazi misztériumaira. Éppen Auden egyik versé-

nek a lefordíthatatlansága győzött meg évekkal ezelőtt a nagyszerűségéről. Három német fordító próbált szerencsét, és gyilkolta meg ezáltal egyik kedvenc versemet, a *Ha én tudnám* címűt (*Collected Shorter Poems 1927–1957* c. kötet), amely természetesen építkezik két köznyelvi kifejezésből – „Time will tell” és „I told you so”:³

*Az idő hallgat, én mondom neked,
az idő tudja, minek mi az ára;
ha én tudnám, tudatnám is veled.*

*Ha sírunk, mikor a bohóc nevet,
ha balul fülelünk a zongorára,
az idő hallgat, én mondom neked.*

(...)

*Valahonnét csak fújnak a szelek,
valamiért csak hull a lomb a sárba;
az idő hallgat, én mondom neked.*

(...)

*Ha majd orozslánt ont a zöld berek
s tavasz ragyog patakra, katonára;
hallgat az idő, mondom majd neked?
Ha én tudnám, tudatnám is veled.⁴*

1958 őszén ismerkedtünk össze Audennel, de láttam már előtte a negyvenes évek végén egy kiadó által szervezett estélyen. Habár akkor nem váltottunk egymással egyetlen szót sem, elég jól emlékeztem utána rá – jóképű, jól öltözött, nagyon angol gentleman, barátságos és fesztelen. Nem ismerem rá tíz évvel később, hisz ekkorra már nyomot hagytak arcán azok a híres mély ráncok, mintha csak az élet maga vázolt volna rá egyfajta *arc-képet*, hogy kifejezésre juttassa „a szív láthatatlan tombolását”. Őt hallgatva semmi sem tűnhetett megtevesztőbbnek, mint a megjelenése. Időről időre, amikor – minden jel szerint – nem bírta tovább: amikor nyomorúságos lakása annyira hideg volt, hogy a vízvezetékek már nem működtek, és a sarki italbolt mosdóját kellett használnia; amikor öltönye – senki sem tudta meggyőzni, hogy az embernek legalább két öltönyre van szüksége, hogy az egyiket lehessen a tisztítóba vinni, vagy két pár cipőre, hogy az egyiket javíttatni lehessen: ezen vitáztunk végeérhetetlenül, éveken át – csupa folt volt, vagy annyira kivékonyodott már, hogy nadrágja hirtelen tetőtől talpig

végighasadhatott volna; röviden szólva, amikor a katasztrófa az ember szemé láttára bontakozott ki, Auden tehát ilyenkor belefogott a *Count your blessings*⁵ egy teljességgel idioszinkretikus változatának intonálásába. Mivel sosem beszélt értelmetlenül vagy mondott nyilvánvaló butaságokat – és mivel én mindig tudatában voltam annak, hogy ez egy nagyon nagy költő hangja –, évekbe telt rájönnöm, hogy az ő esetében nem a megjelenés volt a megtevesztő, és hogy végzetes tévedés volt azt, amit az ő életviteléből láttam, a tipikus angol gentleman ártalmatlan excentrikusságának tulajdonítani.

Végre megláttam a szenvedést, és valahogy ködösen felfogtam annak parancsoló szükségét, hogy elrejtse a *Count your blessings* litániája mögé, mégis nehéz volt teljes mértékben megértenem, miért volt ennyire boldogtalan és tehetetlen azokkal az abszurd körülményekkel szemben, amelyek a mindennapi életet annyira elviselhetetlenné tették a számára. Kétségtelen, hogy nem az elismerés hiánya okozta. Meglehetősen híres volt, és ilyesféle becsvágy nála amúgy sem nagyon jöhetett számításba, mivel ő volt a legkevésbé hiú mindazon szerzők közül, akikkel valaha találkoztam – teljesen immunisnak látszott a szokványos hiúság számtalan sebezhetőségével szemben. Nem mintha alázatos lett volna; az ő esetében a magabiztosság volt az, ami megvédte a hízelgéssel szemben, és önbizalma az elismertséget és a hírnevet megelőzően működött, sőt, a teljesítményt megelőzően is. Geoffrey Grigson a *Times Literary Supplement*-ben a következő párbeszédéről tudósít a nagyon fiatal Auden és oxfordi oktatója között: „Oktató: És mivel fog foglalkozni, Auden úr, miután elhagyja az egyetemet? Auden: Költő leszek. Oktató: Nos – ebben az esetben nagyon hasznosnak vélheti, hogy angolt hallgatott. Auden: Félreértett. Én nagy költő leszek.”

Önbizalma sosem hagyta el, mert nem a másokkal való összehasonlításból vagy versengés során nyerte; természetes volt – szorosan összefüggő, de nem azonos a nyelvvel való –, ráadásul gyors, kedve szerinti – bánás hatalmas képességével. Ha barátai arra kérték, hogy másnap este hat órára születésnapra köszöntő verset alkosson, biztosak lehettek benne, hogy megkapják; világos, ez csak önbizalomhiány nélkül lehetséges. De még ez sem szállt a fejébe, mivel nem tartott igényt, vagy talán nem is törekedett a végző tökéletességre. Folyamatosan átdolgozta saját verseit, egyetértve Valéryval, hogy egy vers soha nincs kész, csak félbemarad. Más szavakkal, meg volt áldva azzal a ritka magabiztossággal, amelynek nincs szüksége csodálatra és mások jó véleményére, és még állni is tudja a sarat az önkritikával és önvizsgálattal szemben anélkül, hogy az önbizalomhiány csapdájába esne. Ennek semmi köze sincs az arroganciához, de könnyen összetéveszt-

hető vele. Auden sosem viselkedett arrogánsan, kivéve, amikor valamilyen közönségesség provokálta; ilyenkor azzal a meglehetősen nyers gorombasággal védte magát, amely az angol intellektuális élet sajátossága.

Stephen Spender, az őt oly jól ismerő barát hangsúlyozta, hogy „Auden költészetének egész fejlődése során... témája a szeretet volt” – nem Auden volt-e az, akinek megfordult a fejében Descartes „*Cogito ergo sum*”-ját módosítani, az embert „buborék-agyú”-nak nevezve, aki azt mondja, „Szeretnek, hát vagyok”⁶? –, és beszédének végén, amelyet elhunyt barátja emlékére mondott az oxfordi Christ Church kollégiumban, elmesélte, ahogy egyszer egy amerikai felolvasásáról kérdezte Audent: „Arca oly mosolyra derült, hogy átrendeződtek a vonalai, és azt mondta: »Szerettek engem!«” Nem csodáltak, hanem *szerették* őt: úgy gondolom, ebben rejlik mind rendkívüli boldogtalanságának, mind költészete rendkívüli nagyszerűségének – intenzitásának – a kulcsa. Most, a visszaemlékezés szomorú bölcsességével, a viszonzatlan szeretet végtelen válfajai szakértőjének látom őt; közöttük a szeretetnek a csodálattal való dühítő helyettesítése bizonyára fenyegetően terebélyesedett. És eme érzelmek alatt kezdettől fogva lennie kellett bizonyos állati *tristesse*-nek, amelyen semmilyen ráció és semmilyen hit nem tudott úrrá lenni:

*A szív vágyai dugóhúzószerszerek.
A legjobb hát meg sem születni.
A második legjobb pedig a rend.
A tánc rendje: míg lehet, benne lenni.*⁷

Így írt a *Collected Shorter Poems* kötetbeli *Death's Echo* című versben. Abban az időszakban, amikor én ismertem, már nem említette volna többé a legjobbat, oly határozottan választotta a második legjobbat, a formális „rendet”; és az eredmény az lett, amit Chester Kallman igen találóan nevezett „a szigorú fegyelem hívei között a legrendetlenebb gyerekek”. Úgy gondolom, ez a *tristesse* és „A tánc rendje: míg lehet, benne lenni” volt az oka, hogy Audent annyira vonzotta a húszas évek számára szinte otthonossá váló Berlinje, ahol a *carpe diem* sokféle variációjának állandó művelése zajlott. Egyszer „betegségként” hivatkozott a korai „germanizmusfüggőségére”, de ennél sokkal szembetűnőbb és kevésbé könnyen lerázható volt Bertolt Brecht nyilvánvaló hatása, akivel véleményem szerint sokkal több ponton érintkeztek, mint amennyit valaha elismert volna. Az ötvenes évek végén Chester Kallmannel együtt lefordították Brecht *Mahagonny*

városának tündöklése és bukását – a fordítás sosem jelent meg, vélhetőleg szerzői jogi gondok miatt. Mai napig nem ismerek más kielégítő angol Brecht-fordítást.

Pusztán irodalmi vonatkozásban Brecht hatása könnyen végigkövethető Auden balladáiban – idézzük fel például a kései, csodálatos *Ballad of Barnabyt*, az akrobatáról szóló mesét, aki öregkorára istenfélővé válva buk-fencekkel tiszteli meg az Isten anyját; vagy a korai, „Miss Edith Gee / rövid történetét: / Miss Gee a Clevedon utca / nyolcvanháromban élt.”⁸ Ezt a hatást az tette lehetővé, hogy mindketten az első világháború utáni generációhoz tartoztak, melyre jellemző volt a kétségbeesés és a *joie de vivre* különös vegyülete, a konvencionális viselkedési kódok iránti megvetés és a „laza viselkedésre” való hajlam – ez Angliában valószínűleg a sznobizmus maszkjának felöltésében nyert kifejezést, miközben Németországban a gonoszság széles körű színlelésében, valahogy Brecht *Koldusoperájának* szellemében. Berlinben tréfálkoztak ezen a divatos fordított képmutatáson, ahogy az ember mindennel tréfálkozott: „*Er geht böse über den Kurfürstendam*” – ami annyit tesz, hogy „Valószínűleg ez minden gonoszság, amire képes.” 1933 után, azt hiszem, senki sem viccelődött a gonoszsággal kapcsolatban.

Auden esetében, akárcsak a Brechtében, a fordított képmutatás a jóságra és a jó cselekedetre való ellenállhatatlan hajlam elrejtését szolgálta, amelyet mindketten szégyelltek beismerni, hát még hirdetni. Ez valószínűnek tűnik Audennél, mivel végül kereszténnyé lett, de elsőre meghökkentő lehet Brechtről hallani. Mégis, verseinek és drámáinak egy szoros olvasata számomra szinte bizonyítja ezt. Nemcsak olyan darabok jönnek itt szóba, mint *A szecsuanai jólélek* és *A vágóhidak szent Johannája*, de talán meggyőzőbbek az alábbi sorok a *Koldusopera* cinizmusa közepette:

*Ein guter Mensch sein! Ja, wer wär's nicht gern?
Sein Gut den Armen geben, warum nicht?
Wenn alle gut sind, ist Sein Reich nicht fern.
Wer sässe nicht sehr gern in Seinem Licht?*

Hát van, ki jónak lenni nem kíván?
Szétosztani szegények közt a pénzt –
Az Ő országa így jön el talán
Van-e, ki nem óhajtja ezt a fényt?⁹

Ami ezeket a mélységesen apolitikus költőket századunk kaotikus politikai szcénájára vezérelte, nem más, mint a robespierre-i „zèle compatisant”, az erőteljes késztetés a „les malheureux” irányába, ami megkülönböztetendő bármilyen, a közjó érdekében történő cselekvési kényszertől, vagy bármilyen világmegváltó szándéktól.

Auden, aki annyival bölcsőbb volt – bár semmiképp sem okosabb – Brechtnél, korán tudta már, hogy „a költészet nem ér el semmit”¹⁰. Az ő szemében teljes képtelenségnek tűnt, hogy a költő különleges kiváltságokra tartson igényt, vagy azt az engedékenységet követelje a maga irányába, amelyet oly örömmel adunk meg pusztá hálából. Audenben semmi sem volt csodálatra méltóbb teljes józanságánál és a józanságba vetett határozott hiténél; az ő szemében mindenféle őrület a fegyelem hiányát jelentette – „Rakoncátlan, rakoncátlan”, ahogy mondani szokta. Az a fő, hogy ne legyenek illúzióink, és ne fogadjunk el semmilyen gondolatot – elméleti rendszert –, amely elvakítana a valósággal szemben. Szembefordult korai baloldali elveivel, mivel az események (a moszkvai perek, a Hitler–Sztálin-paktum, a spanyol polgárháborúban szerzett tapasztalatok) fényében „tisztességtelennek” bizonyultak – „szégyenletes” módon, amint a *Collected Shorter Poems* című kötetéhez írt előszavában állítja, beszámolva arról, hogyan dobta ki valaha megírt sorait:

... a
történelem annak, akit legyőztek,
mondhatja „kár”, de nem segít, és meg se bocsát.¹¹

Ezt állítani – jegyezte meg – annyi, mint „egyenlőségjelet tenni a jóság és a siker közé”. Tiltakozott, mondván, hogy sosem hitt „ebben a gonosz doktrínában” – kételkedem ebben az állításában, nemcsak azért, mert sorai túl jók, túl precízek ahhoz, hogy pusztán a „retorikai hatékonyság” érdekében jöttek volna létre, hanem azért is, mert ez volt az a doktrína, amelyben mindenki hitt a húszas–harmincas évek során. Aztán más idők jöttek:

Lidércfényű éjszakánk
vad csaholás járja át
(...)
Megszégyenült értelem
ül ma minden emberen¹²

– amikor elég sokáig úgy nézett ki, hogy bekövetkezhet a legrosszabb, és a puszta gonoszság diadalra juthat. A Hitler–Sztálin-paktum a baloldal számára fordulópontot jelentett, az embernek immár mindenestül le kellett mondania a történelemben mint az emberi ügyek legvégső bírójába vetett hitéről.

Az 1940-es években sokan voltak, akik régi elveikkel szembe fordultak, de nagyon kevesen voltak azok, akik megértették, mi volt a gond azokkal az elveikkel. Nem *feladták* a történelemben és a sikerbe vetett hitüket: egyszerűen csak vonatot váltottak, hogy úgy mondjam; a Szocializmus és a Kommunizmus vonata tévesnek bizonyult, így átszálltak a Kapitalizmus vagy a Freudizmus vagy egy finomított Marxizmus vonatára, vagy egy olyanra, mely a három egy szofisztikált keverékét képviselte. Auden ehelyett keresztény lett; azaz mindenestül leszállt a Történelem vonatáról. Nem tudom, igaz-e Stephen Spendernek abban, hogy „az ima megfelelt legmélyebb szükségleteinek” – gyanítom, hogy legmélyebb szükséglete egyszerűen az volt, hogy verseket írjon –, de meglehetősen biztos vagyok abban, hogy épelméjűsége, az a nagyszerű józan ítélőképessége, amely bevilágította minden prózai írását (esszéit és könyvrecenzióit), nem kis mértékben volt az ortodoxia védelmező pajzsának köszönhető. Ennek hagyomány szentesítette koherens jelentéssége, amelyet a ráció sem bizonyítani, sem cáfolni nem tud, egy intellektuálisan kielégítő és érzelmileg megfelelően kényelmes menedéket biztosított Audennek – akárcsak Chestertonnak – annak támadásával szemben, amit „szemétnek” nevezett; azaz a kor számtalan ostobaságával szemben.

*

Miközben kronológiai sorrendben újraolvasom Auden költeményeit, és visszaemlékezem rá életének utolsó éveiben, amikor nyomorúsága és boldogtalansága egyre elviselhetlenebbé vált, anélkül azonban, hogy ez a legkevésbé érintette volna a tehetség isteni adományát vagy áldott képességét, egyre bizonyosabbá válik számomra, hogy „költészetbe sebzettebb” volt Yeatsnél is: „bolond Írország a költészetbe sebzett”¹³. Auden részvételre való hajlamossága ellenére, költészetbe sebzettségéhez nem volt szükség a közéleti-politikai körülményekre. Költővé őt a szavakkal való bánásmód rendkívüli képessége és a szavak iránti szeretete tette, de nagy költővé attól a tiltakozás nélküli hajlandóságtól vált, hogy az emberi létezés minden szintjén meghódoljon az „emberi bukás” általi sebezhetőség „átkának” – a

vágyak csalárdságával, a szív hűtlenségével, a világ igazságtalanságával szembeni sebezhetőségnek.

*Lépdelj, költő, menj tovább,
járd be ezt az éjszakát!
Szelíd hangú kürtödön
feltámadhat az öröm.*

*Az átkokat vedd körül
verssövénnnyel; énekül
válassz emberi bukást,
szárnyalást és pusztulást.*

*Ahol a szív sivatag,
indíts gyógyító kutat,
s börtönök szabadjait
dicséretre megtanítsd!⁴*

A dicséret ezeknek a soroknak a kulcsszava; nem a „lehetséges világok legjobbjának” a dicséretéről van szó – mintha a költő (vagy a filozófus) dolga volna Isten teremtésének az igazolása –, hanem olyan dicséretéről, amely szembeszegül mindennel, ami az ember e világi állapotában a leginkább elfogadhatatlan, és saját erejét a sebből szívja: valahogyan megbizonyosodva afelől, akárcsak az ókori Görögország bárdjai, hogy az istenek azért küldenek boldogtalanságot és gonosz dolgokat a halandók fejére, hogy utóbbiak elmondhassák történeteiket, és elénekelhessék énekeiket.

*Talállok (mit te nem)
épp elég okot arra,
hogy az égre okádjam
rettegéseim dühét,
látva, itt mi folyik,
s a nevét követeljem
annak, ki vétkes ebben:
az ég csak várna, míg
lélegzetem kifűlna,
hogy ismétlje újra*

*mint legelső ígét
a régi szózatot,
mit fel nem foghatok,
Áldott az élet anyja,
hogy higgyem el hitetlen,
hiszen mi másra lettem,
Békére vagy Haragra?¹⁶*

És a magánember győzelme, hogy a nagy költő hangja sosem némította el a valódi, ép józan ész halk, de átható hangját, amelynek elvesztése oly gyakran válik az isteni adomány árává. Auden sosem engedte meg magának, hogy elveszítse az eszét – azaz, hogy elveszítse az abból fakadó „szárnyalást és pusztulást”:

*A történelem zord nyomását
Nem enyhíthetik metaforák.
„Ó, boldog bánat” – sikoltsa a versed,
Ez a legtöbb, mit sírva énekelhet.¹⁶*

Természetesen nagyon valószínűtlennek tűnik, hogy a fiatal Auden, amikor úgy döntött, hogy *nagy* költő lesz, tudta volna, milyen árat kell majd fizetnie, és teljességgel lehetségesnek gondolom, hogy a végén – amikor nem érzelmeinek intenzitása és nem a dicséretbe való átfarmálásuk adottsága, hanem a szív pusztta fizikai ereje, hogy ezeket elviselje és velük éljen, foszlott szét fokozatosan – az árat túl magasnak ítélte. Mindenesetre mi – a közönsége, olvasói és hallgatói – csak hálát érezhetünk azért, hogy az utolsó pennyig kifizette ezt az árat az angol nyelv örökké tartó dicsőségéért. És barátai talán vigaszt lelhetnek a síron túli szép tréfájában – hogy több okból kifolyólag, amint Spender mondta, „bölcstudattalan énje jó napot választott a meghalásra”. Tudni, hogy „mikor haljunk meg és mikor éljünk” – ez a bölcsesség nem adatik meg a halandóknak, de Wystan – szeretném hinni – elnyerhette, mint a legfőbb jutalmat, amelyet a költészet kegyetlen istenei legengedelmesebb szolgáljuknak adományozhatnak.

CODÄU ANNAMÁRIA fordítása

JEGYZETEK

¹ „W. H. Auden” by Hannah Arendt from THINKING WITHOUT A BANISTER: Essays in Understanding 1953–1975. Copyright © 2018 by the Literary Trust of Hannah Arendt and Jerome Kohn.

² *Altató/Lullaby*, Gergely Ágnes fordítása. Eredetiben: „Lay your sleeping head, my love, Human on my faithless arm.” (A jegyzetek a továbbiakban is a fordító megjegyzései.)

³ Angolul a kezdősor így hangzik: „Time will say nothing but I told you so”. A „time will tell” szó szerint ’majd az idő megmondja’, a kifejezés magyar megfelelője: *Majd elvállik!*, *Idővel kiderül*, az „I told you so” pedig a magyarban: *Előre megmondtam!* Az idézett Orbán Ottó-fordítás mutatja, hogy magyarra is nehezen transzponálható verse a két angol kifejezésből és összekapcsolásukból adódó többértelműség.

⁴ *Ha én tudnám (If I Could Tell You)*, Orbán Ottó fordítása.

⁵ Angol nyelvű hálaadó ének, szövegét 1897-ben írta Johnson Oatman, Jr., zenéjét szerezte Edwin O. Excell.

⁶ *Bukolikák I. Szelek* (Bucolics 1. Winds), Fodor András fordítása.

⁷ Demény Péter fordítása.

⁸ *Miss Gee*, Gergely Ágnes fordítása.

⁹ Vas István fordítása.

¹⁰ *W. B. Yeats emlékére* (In Memory of W. B. Yeats), Hernádi Miklós fordítása.

¹¹ *Spanyolország 1937* (Spain 1937), Nemes Nagy Ágnes fordítása.

¹² *W. B. Yeats emlékére* (In Memory of W. B. Yeats), Hernádi Miklós fordítása.

¹³ *W. B. Yeats emlékére* (In Memory of W. B. Yeats), Hernádi Miklós fordítása.

¹⁴ *W. B. Yeats emlékére* (In Memory of W. B. Yeats), Hernádi Miklós fordítása.

¹⁵ *Öt nemes* (Precious Five), Orbán Ottó fordítása.

¹⁶ *The Truest Poetry is the Most Feigning*, Demény Péter fordítása.